

*Emlékoszlop az Eprestetőn, az 1849 július 5-i csata színterén.
A fényképet Gere István készítette 1895-ben*

HONVÉDEMLÉKMŰ AZ EPRESTETŐN
HATÁRVIDÉK 1762–1918

„SZÉKELY ÖNFELÁLDOZÁST HIRDET EZ A SÍR...” (Vázlat az első háromszéki 1848/49-es honvédemlék történetéhez)

Többször idézték már Orbán Balázs szavait *A Székelyföld leírása* harmadik kötetéből, melyben felelevenítette az 1849. július 5-i eseményeket, és az Epreстетőről írt: „*Ott domborul a Szt. Györgytől Gidófalvára vezető út mellett egy zöld gyepvel bevont nagy sírhalom, ott vannak eltemetve e csatának véres áldozatai, ott nyugszik a többiek közt Gyertyánffy Ferenc honvédszázados egész századával, ott porlanak azok, kik helyükről mozdulni nem akarván, utolsóig elvérzettek, azon hősök, kik a waterlooi francia gárda jelszavát vallva kimondták, hogy a honvéd meghal, de nem adja meg magát*”¹. Névtelen hősök sokasága nyugszik ott, kiknek még csak pontos számát sem tudjuk. Az ellenfél azt állította, ulánusai és kozákjai gyors támadásaikkal olyan súlyos veszteséget okoztak a székelyeknek, hogy azok holtakban mintegy hatszáz embert veszítettek.² Utóbb Szentkatolnai Bakk Endre a hősi halottak számát ötszáz körülire tette, a Gál Sándor-életrajzban pedig kétszázat említ.³ Számuk pontosan már soha nem deríthető ki, és nevük is egy elenyésző hányad kivételével végleg a homályba tűnt.

A Rikánbelöli Honvédegylet az 1880-as évek kezdetén egybegyűjtötte a háromszéki illetőségű, hősi halált halt szabadságharcosok névsorát. A 960 nevet tartalmazó lajstromot ünnepélyes keretek között 1883. november másodikán nyújtották át megőrzésre a Székely Nemzeti Múzeumnak.⁴ A névsort folytatásokban a helyi lap is leköszölte, köztük hét háromszéki neve mellett tüntették fel, hogy a szépmezői csatában esett el: Cófalváról Bede Ferenc, Csia Bénéám és Veress Ferenc,⁵ Illyefalváról Dávid Gergely gyalogoshonvéd, Komollóról Kiss András, Kőröspatakról Bálint Mózes⁶ és Árkosról Szász István⁷. Cs. Bogáts Dénes kutatásai során kiderítette, hogy a Szépmezőn vesztette életét az ikafalvi Mátis András ágyúslegény és a bodosi Dávid Gergely honvédutász is.⁸

Az Epreстетön küzdők nagy része udvarhely-, csík- és gyergyószéki volt. Közülük egyetlen hősi halott neve vált ismertté, és az is egy véletlen tévedésből. A csíkkarcfalvi Lukács István tudomást szerezve arról, hogy a háromszékiek összeírják a szabadságharcban elesettek névsorát, azt gondolta, a szépmezői csata halottainak lajstromát is összeállítják.

1 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismei szempontból*. III. k. Pest, 1869, 47.

2 A. A. Nyepokojcsickij: *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel. 1849*. Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Rosonczy Ildikó, Balassi Kiadó Budapest, 1999, 81.

3 Szentkatolnai Bakk Endre: *Kézdivásárhely s az ottani Jancsó-családok története*. Kézdivásárhely, 1895, 397., *Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból*. Olaszból fordította Zágoni Zsolt, előszó: Egyed Akos, kísérőtanulmány: Csikány Tamás. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006, 70.

4 *Székely Nemzet* I. évf. 167. sz., 1883. november 3.

5 *Székely Nemzet* I. évf. 191. sz., 1883. december 16.

6 *Székely Nemzet* I. évf. 173. sz., 1883. november 13.

7 *Székely Nemzet* I. évf. 170. sz., 1883. november 8.

8 Cs. Bogáts Dénes: *Szemerjaközség és ref. egyházának története*. Sepsiszentgyörgy, 1943, 17.

Mivel testvére, Lukács Ignác főhadnagy ugyancsak a „*Sepsi Szt. György melletti Szerencsétlen ütközetbe*” esett áldozatul, kérte a hősök névjegyzékébe való felvételét.⁹

A több mint 500 hősi halottéból Gyertyánffy Ferenc századosával együtt 11 név került elő...

Először és egyben utoljára a Sepsiszentgyörgyi 1848. március 15-i Ünnepségek Állandó Rendezőbizottsága próbálkozott az Eprestatón elesettek névsorának összeállításával. Eredménytelenül. 1911. február 27-én dr. Daday Vilmos, aki „*a bizottság egy régebbi határozata folytán az Eprestatón elhalt honvédek neveinek kinyomozásával lett megbízva*”, bejelentette, hogy „*eljárása eredményre nem vezetett.*”¹⁰

Már késő volt, 1849. július 5. óta közel két emberöltő, vagyis 62 év telt el...

Az eprestatői ütközet utáni napokban, Fadgyas Bálint apósa, Nagy Mózes városi esküdt – akit csak néhányadmagával rendeltek ki a halottak elhantolására – vejének úgy mesélte, hogy a temetés hosszadalmasan tartott. Egyrészt „*mert a rozsba a hullákot későre lehetett megtalálni*”, másrészt, „*mert nép nem lévén elegendő honn, s az orosz tábor is tovább vonult*”¹¹, előbb Szotyor mellé, majd a Benedekmezéjére telepedett át,¹² az ellenség vezérei nem parancsoltak ki katonaságot a halottak összegyűjtéséhez.

Szomorú látvány volt a csata színtere, az újonnan hantolt közös sírhalom környéke. Kővári László a látottakat így örökítette meg: „*Pár nap múlva nagy sírhalmot találtunk, hol küzdöttek, a még aratatlan búzaföldön nem maradt egy kalász, a föld simára volt tapodva, a legyektől ellepett vérfoltok mintegy megmutatták, hány esett el, a teret még akkor is összetört puskadarabok, és összeszurkált csiki kalapok és tölténytáskák borították...*”¹³

Hosszú, megtorlásoktól terhes éveknek kellett eltelniük ahhoz, hogy az eprestatői hősokról újból szólni lehessen. Legelőször nyíltan az 1861 áprilisában megalakult Rikánbelői Honvéd Segélyező Egyesület hozta szóba. Május 26-i gyűlésükben jegyzőkönyvezték, hogy „*Július 5-én, 1849-be a S. Szt. Györgyi Szépmezőn rövid, de nehéz csatát vívott a honvédelmi sereg a túlnyomó muszka had ellen. Ez alkalommal Gyertyánffy százados az Udvarhelyi zászlóalj nagyobb részével élethálálra elszánt harcz után a hely színén találta sírját. – a muszka vandalizmus ezen áldozatának nyughelyét csakis dombocskák által jelölvék – Indítványoztatik e hősök emlékének szobor általi megtiszteltetése. (...) e végre S. Szt. György várossa hazafias érzülete s buzgósága vétessék igénybe*”¹⁴. Sajnos, a honvédek egyesületét, együtt az ország hasonló honvéd egyleteivel, a hatóságok hamarosan feloszlatták. A tervet csírájába fojtotta a zsarnoki uralom.

9 Csikkarcfalvi Lukács István levele a Rikánbelői Honvédegylet elnökéhez. 1883. október 28. A Székely Nemzeti Múzeum (továbbiakban SZNM) tulajdonában.

10 *Jegyzőkönyv 1848. márczius 15-ének emlékünnepeiről Sepsiszentgyörgy 1892.* (Továbbiakban *Jegyzőkönyv*). A SZNM tulajdonában.

11 Lásd Demeter Lajos: *Fadgyas Bálint főhadnagy az 1849. július 5-i eprestatői csatáról* c. tanulmány 3. mellékletét.

12 Albert Ernő: *Eltiport szabadság. Jöttek az oroszok 1849.* Jászó Társaság Sepsiszentgyörgy, 1999, 120.

13 Dr. Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó-, Kászón-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig.* Hasonmás kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 297.

14 Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, fond 89, IV. fasc, Tuzson János-gyűjtemény. A Rikánbelői Honvéd Segélyező Egylet jegyzőkönyve.

A kiegyezés évében, 1867. július 7-én két volt honvéd alezredes, Pap Lajos¹⁵ elnök, K. Horváth Ignác¹⁶ alelnök Lőrincz József¹⁷ és Szász Dániel¹⁸ negyvennyolcas őrnagyok vezetésével a Sepsiszentgyörgyön tartott közgyűlésen újjalakult a Rikánbelői Honvédegylet Kézdivásárhely székhellyel. Nemcsak az igazolt tagok – a 198 honvédtiszt, 4 tábori pap, 5 tábori orvos és 4624 altiszt és volt honvéd – érdekképviselését tűzték ki célul, hanem a 48-as hagyományok ápolását is. Már a kezdetektől az Eresztevényben nyugvó ágyúöntő hős, Gábor Áron honvédőrnagy sírja fölé egy, a nagyságát megillető emlékmű felállítására, ugyanakkor a szépmezői Eprestemőn a hősi halottak közös sírjának sírkövel való megjelölésére országos szintű gyűjtési akciót szerveztek.¹⁹

Az eprestemői emlékkőre rövid időn belül a gyűjtőíveken 115 forint 40 krajcár gyűlt be. Az összeget Sepsiszentgyörgy városának tanácsa erre a célra rendezett zeneestély 189 forint 18 krajcár jövedelmével pótolta fel.²⁰ A kiadási költségeken kívül a megmaradt 220 forint 40 krajcárból rendelték meg – valószínű, a Háromszéken letelepedett olasz kőfaragóktól – a sírkövet, amely 189 forint 18 krajcárba került. A fennmaradt 31 forint 22 krajcár

15 Pap Lajos (1826 ?, Kézdivásárhely–1882. jún. 9. Pesterzsébet). Pap Mihály fia, Pap Károly őrnagy testvére. 1838–1841 között a tullini utászkisiskolában tanult. 1848-ban a 16. (orláti román) határezredben volt hadnagy. Június 19-én a Debrecenben szerveződő 10. honvédszászlóaljhoz főhadnagynak nevezték ki. Részt vett a délvidéki harcokban. Október 16-tól százados. Decembertől a Ferenc Károly gőzhajó kapitánya a Tiszán, majd az aradi ostromsereg utászkar felügyelője. 1849. február 1-jétől őrnagy a hadügyminisztérium Tábornoki osztályán. Az áprilisi hadjárat idején a Feldunai hadsereg vezérkaránál szolgált, május 17-től áthelyezték az erdélyi hadsereghez. Bem augusztus 12-én alezredessé léptette elő. Dévánál tette le a fegyvert. 1850. május 14-én Nagyszebenben kötél általi halálra ítélték, melyet június 20-án 12 év várfogságra változtattak át. Kufsteinből kegyelem útján, 1857. június 19-én szabadult. Egy időben családi nevelő, 1867-ben a Rikánbelői Honvédegylet elnöke, majd Kolozsvár országgyűlési képviselője.

16 K. Horváth Ignác. Lásd Demeter Lajos: *Gál Sándor-levelek*. 25. sz. lábjegyzet.

17 Lőrincz József (1820, Árkos–1876. jún. 23., Szotyor). Apja Lőrincz Antal cs. kir. huszárorrmester, anyja árkosi Barabás Anna. Testvére Lőrincz János hadnagy és Károly ezredkaplán. A kézdivásárhelyi katonai nevelőintézetben végzett. 1844-től hadnagy és segédtsiszt a 11. Székely huszárezredben. Bem hadjárata során a 6. Württemberg huszárezred Erdélyben küzdő osztályánál lett főhadnagy. 1849. március 21-én alszázadosná nevezték ki. Részt vett Temesköz felszabadításában. Május 27-én a katonai érdemjel 3. osztályával tüntették ki. Bem oldalán részt vett a moldvai hadjáratban. Július 26-tól tábornoki őrnagy Bem törzsében. Dévánál tette le a fegyvert. Nagyszebenben 1850-ben halálra, majd 2 év várfogságra ítélték. Kiszabadulása után felesége, Magyarósi Ágnes birtokán gazdálkodott.

18 Szász Dániel (1831. máj. 18., Kézdivásárhely–1900. jan. 1., Kézdivásárhely). Apja, Szász Dániel a katonai nevelőintézet tanára, anyja Jancsó Mária. A kézdivásárhelyi katonaiskolában végzett. 1847-től a 15. (2. székely) határezredben szolgált mint hadfi. 1848. júniusától ezrede első zászlóaljával a Délvidéken a szerbek, szeptembertől Jelačić ellen harcolt. November 15-től alhadnagy. Decembertől zászlóaljával Bem seregében harcolt Erdélyben. December 10-től főhadnagy, 1849. március 21-től százados ezrede újonnan alakult 4. (később 86.) zászlóaljánál. Április-május hónapokban irányításával épültek meg a Tömösi-szoros védművei. Június 19–20-án részt vett a tömösi ütközetben, majd az ezt követő háromszéki harcokban. Augusztusban ő is csatlakozott Kazinczy táborához, aki vezérkara őrnagyává nevezte ki. Zsibónál tette le a fegyvert. Aradon sorozóbizottság elé állították, de alkalmatlannak nyilvánították. 1854–1859 között a török hadseregben szolgált. 1867-ben Kézdivásárhely főjegyzőjévé választották. 1869-től százados, 1875-től őrnagy a m. kir. honvédségnél. 1878-ban bocsátották el. Haláláig Kézdivásárhelyen élt.

19 Mikár Zsigmond: *Honvéd schematicus, vagyis az 1848/49-ki honvédeseregből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve*. Pest, 1869, 76–79.

20 *Nemere*. VI. évf. 59. sz. 1876. július 22.

Molnár Sámuel²¹ városi jegyző és ideiglenes pénztáros kezelésébe letétbe helyezték, mert az „*a közös sír és emlékkő bekerítésére fordítatni határozottat a város tanácsa által*”²².

Az andezitből faragott, fehérre meszelt, szerény méretű obeliszk felirata hirdette, hogy a három közös sírban „*alvó bajnokok*”²³ nyugszanak, és a sírkő az „*1848. július 5-én a szabadságharcban elvérzett honvédek EMLÉKE*”.

Leleplezésére 1871. július 4-én, az eprestetői csata 22. évfordulóján került sor. „*A tanácsháztól indulva délelőtt 10 óra körül fehérbe öltözött szép hölgyek nyitották meg a menetet, koszorúkat vívén az alvó bajnokok sírjára. Hölgyek után a város főbírája mlgs Daczó János és Tuzson honvédtörtnagy*”²⁴ urak vezették a pár ezer lélekre becsülhető résztvevőket. Ott volt az egész honvédtisztikar, azokkal együtt a S.-Szt.-Györgyön állomásozó közös katonasági tisztiek (Sepsiszentgyörgy) testületei, magánpolgárai” és Brassó húsztágú képviselője.²⁵ A leleplezési szertartás után a városházán díszbéd volt, ahol „*egy lövőde- és tornászati-ügyi eszme*”, vagyis egy sepsiszentgyörgyi és egy kézdivásárhelyi sportegyesület létrehozása is felmerült. A sport terén „*egy olyan formaverseny*” megvalósítását tervezték, mely már „*régóta megvan Kecskemét és N-Kőrös között*”²⁶.

A szépmezői sírjel az Erdély című lap híradása szerint addig, amíg Háromszék „*díszes szobrot*” állíthat Sepsiszentgyörgyön, nemcsak az ott nyugvók, hanem az 1848–49-es szabadságharc küzdelmeiben a különböző csatatereken elesett háromszéki hősök emlékét is hivatott volt hirdetni.²⁷

1874 október 11-ére elkészült a megyeközpont piacterére tervezett Honvédemlék. Ettől kezdve ez, a Gerenday Antal készítette márványobeliszk vált a háromszéki önvédelmi és szabadságharc elsőszámú szimbólumává. Egy időre az eprestetői síremlék feledésbe merült.

1892-ben, Domján István kollégiumi tanár kezdeményezésére, március 20-án Sepsiszentgyörgyön is megalakult az 1848. március 15-i Ünneplőrendező Állandó Bizottság, amely programjába vette „*minden év október 6-án gyászünnepély rendezése*” előkészítését és szervezését is. Már alakulásának évében falragaszokon hirdették, hogy az aradi tizenhárom tábornok tiszteletére, „*az 1849. okt. 6-án vértanúhalált szenvedett hazafiak kimúlásának emlékére ünnepélyt rendez*” az évforduló napján, amely „*délután 2 órakor a Szépmezőn levő honvédemléknél tartatik meg*”.

A leleplezés után ez volt az első ünnepi megemlékezés az Eprestetőn. Az idő is kedvezett, a gyászünnepély impozánsan sikerült. A városból a felvonulást a helyi önkéntes tűzoltózenekar vezette, kiket a város különböző testületei, az iskolák diáksága és tanárai,

21 Molnár Sámuel (1822 ? Sepsiszentgyörgy–1895. jún. 18. Sepsiszentgyörgy). 1843-tól a 14. (első székely) határőrezred egyik iskolájában tanító. 1849. február 15-től hadnagy a 14/3 határőrezredben az erdélyi hadtestnél. Március 21-től ugyanitt, a 78. honvédszászlóaljban főhadnagy a bánági hadszíntéren. A szabadságharc végén kimenekült az országból, de már ősszel visszatért Viddinből. 1852-től haláláig állt közszolgálatban. Előbb levéltárnok, 1867-től városi főjegyző, városi tanácsos, a sepsiszentgyörgyi Jókai-nyomda Rt. vezérigazgatója.

22 *Nemere*. VI. évf. 59., 61. sz., 1876. július 22., 29.

23 *Erdély*. I. évf. 16. sz., 1871. július 15.

24 Tuzson János, őrnagy. Lásd Demeter Lajos: *Határvidék*. 263. sz. lábjegyzet.

25 Uo.

26 *Erdély*. I. évf. 18. sz., 1871. július 29.

27 *Erdély*. I. évf. 16. sz., 1871. július 15.

a református egyház és a városi egyesület dalárdája, a Március 15-i Ünnepélyrendező Állandó Bizottság tagjai és a nagyközönség követett. A síremléknél nemcsak a 13 tábornokról, hanem a Gyertyánffy Ferenc századossal elesett hősookról is megemlékeztek. Az emlékbeszédet Berecz Gyula főtanfelügyelő tartotta meg. Megemlékező imát mondott a koszorúzás előtt és azt követően Fehér Manó római katolikus plébános, illetve Révay Pál református lelkész.²⁸

A kezdeti fellángolást egy újabb pangási idő követte, Gyertyánffyékéről újból megemlékeztek. Az állandó bizottság sem március 15-én, július 5-én vagy október 6-án még annyira sem gondolt a szépmezői honvédemlékre. 1900. október 6-án „*az aradi Golgotha vértanúinak napján*” szövé is tette a *Székely Nemzet* cikkírója: „*Isteni tisztelettel, templomi pompával ülnek meg számos helyen e szomorú napot, és méltán. Mert csak az a nemzet számíthat nagy jövőre, amely a múlt idők nagy emlékét tiszteletben tartja. Háromszéken a Szépmezőn egyszerű, mondhatni dísztelen kis emlék jelöli az itt elesett, névtelen hősök porladozó hamvait, s a »csatasíkon mély borulattal ballag az utas«, elgondolva, minő mulékony az emberi emlékezet. Mert máskor ezen a napon ennél az emlékkönnél szép, hazafias ünnepélynek volt a tanúja a székely közönség, s ma már évek óta csak szívben és lélekben áldozunk*”²⁹.

Újabb két évnek kellett eltelnie, hogy a Március 15-i Ünnepélyrendező Állandó Bizottság egyik tagja, dr. Daday Vilmos, aki szívén viselte az elhanyagolt Gyertyánffy-emlékművet, javaslatba hozta „*a Szépmezőn lévő Honvédemlék környékének tisztán tartását*”. Ennek érdekében a szükséges munkálatok elvégzésére a bizottsági elnök vezetésével D. Veress Gyula, dr. Daday Vilmos és Benkő Mór tagokkal egy „*kivitelező bizottság*” alakult. A városi tanácsot átiratban kérték, hogy „*az emlékoszlop körül a kitakarított terület gondozását engedje át a bizottságnak*”, és ugyanakkor az 1848. Március 15-i Ünnepélyt rendező Állandó Bizottság minden tagja részéről egy-egy korona hozzájárulást állapítottak meg „*a tér szegélyezésére szükséges élő és mű faanyag kedvezményes beszerzése iránt*”. A költségek további fedezésére március 15-én két mozgóperselyt állítottak ki, és az ünnepelő közönséget hírlapilag, ugyanakkor plakátokon szólították fel az adakozásra.³⁰

Az 1903. március 1-jén tartott gyűlésen az elnök már eredményekről számolhatott be. „*...a szépmezői Honvédemlék környékének rendbehozására kiküldött bizottság eljárt megbízatásában. A sírhalmot és a követ kiigazította, a sírhoz vezető utat rendezte, s a földfelületeket gyepvel vetette be. Mindezen munkálatok 68 korona 24 fillér költségbe kerültek.*” Ugyanekkor köszönetüket fejezték ki D. Veres Gyulának, aki „*a munkálatok folytán a szükséges fuvart is kiállotta*”, és külön köszönték meg Végh Endre bizottsági jegyzőnek „*az ezen ügyben kifejtett buzgó munkálkodását*”. Mivel a városi tanács ígéretet tett, hogy tölgyfaoszlopokat adományoz a terület körbekerítésére, elhatározták, hogy még az év folyamán sodronykerítést húznak, és azon belül gladícia-sövénykerítést ültetnek.³¹

28 Jegyzőkönyv.

29 *Székely Nemzet*. XVIII. évf. 149. sz., 1900. október 6.

30 Jegyzőkönyv.

31 Uo.

A dr. László Ferencsel bővült rendezőbizottság a tervbe vettekét még 1903 folyamán megvalósította, 1904. március 6-án már arról tettek jelentést, hogy „a szépmezői honvédelem körüli szabadtér rendezése és befásítása körüli munkálatok a megfelelő módon elvégeztettek”³².

1905. február 15-én a rendezőbizottság közgyűlésén dr. Daday Vilmos elnökletével a szépmezői honvédelem, ugyanakkor „a többi, történetileg fontos pontok megjelölése céljából egy külön bizottság alakult”. Dr. Daday Vilmost, Zayzon Ferenc, Végh Endre, Csutak Vilmos, Benkő Mór, ifj. Gödri Ferenc, Gyárfás Győző és Nagy Mózes tagokat munka-program kidolgozásával bízták meg.³³

Érdekesképpen megemlíthető az is, hogy a sepsiszentgyörgyi fodrászifjak ebben az évben az augusztus 13-án rendezett nyári táncmulatságukból nyert 16 korona 90 fillér jövedelmüket, felpótolva 21 koronára, a szépmezői Gyertyánffy-émlékmű karbantartására ajánlották fel.³⁴

Ugyanez év október elsején Bogdán Artúr tette azt a javaslatot, hogy ettől kezdve „s ezután minden évben a hazafi érzés erősítése céljából nagyjaink emlékére október 6-án” a nemzeti gyásznap mindig a szépmezői honvédelem mellett, kedvezőtlen idő esetén pedig a városház dísztermében legyen.

Az ünnepség rendezésébe bevonták a Székely Mikó Kollégium tanári karát és diákságát is. A sajtóban és falragaszokon a következő felhívással tették közzé a programot: „Polgártársak! Édes hazánk jelenlegi válságos pillanatiban az egész magyar nemzet lángoló érzellemmel, mélységes fájdalommal ünnepli a zsarnoki önkény által 1849. október 6-án kivégzett 13 vértanú emlékét. Jertek el! Ünnepeljünk mi is együtt e szomorú nap ötvenhatodik évfordulóján. Jertek el! Legyünk ott mindnyájan! A nemzeti kegyelet fájó érzelmei mellett gyűjtsuk fel lelkünkben a honszerelem fákláját, hogy annak sugarainál erősítsük hitünket, jobb jövőbe vetett reménységünket”³⁵.

Hasonló nagyságú ünnepélyt szándékoztak rendezni, mint 1892-ben, de az esős idő közbeszólt, így a „szépmezői honvédelemnél az utak járhatatlansága miatt (erre sor nem kerülhetett, ezért) a gyásznapélyt a Szabadság-téri Honvédelemnél tartották meg”. A tervezett felvonuláson kívül a programot betartották. Az ünnepi beszédet Kóréh Endre ref. lelkész mondotta el. Közrejátszott az Önkéntes Tűzoltóegylet zenekara és a Székely Mikó Kollégium ifjúsági énekkara is.³⁶

Az elkövetkező években Sepsiszentgyörgyön, ha az időjárás engedte, a Szépmezőn tartották meg az október 6-i megemlékezéseket. Ettől kezdve október 6. fogalma egybekapcsolódott a székely önfeláldozást hirdető epresterői hősi halottak gyásznapjával. Társtították a kettőt, mert ahogyan azt 1906-ban a szépmezői tömegsírnál Glass Ferenc, az ünnepi szónok megfogalmazta, „kiknek csontjai itt alant porladoznak, ők állanak hozzánk legközelebb ama nagy napok halhatatlan hősei közül, mert (...) ők e szűkebb haza, a Székelyföldnek gyermekei, a mi édes testvéreink”³⁷.

---

32 Uo.

33 Uo.

34 *Székely Nemzet*. XXIII. évf. 122. sz., 1905. augusztus 18.

35 *Székely Nemzet*. XXIII. évf. 148. sz., 1905. október 4.

36 *Székely Nemzet*. XXIII. évf. 149., 150. sz., 1905. október 6., 7.

37 *Székely Nép*. I. évf. 66. sz., 1906. október 8.

Az október 6-i ünnepély élményt nyújtó, legszebb része mindig a jól megszervezett felvonulás volt, melyen „a közönség hatalmas tömegben vett részt”, és „lepte el az ünnepély színterét”. Ennek érzékeltetésére 1906-ból a helyi tudósítót idézzük: „Vidéki városban ritkán lehet látni ilyen impozáns felvonulást, melyben részt vettek az iskolák közül Csinádi Lajos igazgató vezetése alatt a Nőipar Iskola 60 növendéke; a Székely Mikó Kollégium 330 tagból álló katonás csapata, az 1905. évi országos tornaversenyen díszzászló alatt tanárikaikkal egyetemben; továbbá az Önkéntes tűzoltó egyesület szakaszai Mélik István alparancsnok vezetésével; a Református Egyházi Dalárda Nagy József énekvezérrel az élen; majd az ipartestületek zászlóik alatt éspedig: a szabó, asztalos és lakatos ipartestület Sequens József, a cipész ipartestület id. Nagy Elek, a tímár ipartestület Szabó János, a csizmadia ipartestület Kolcza Gábor, a keresek és kovács ipartestület Gál István ipartestületi elnökök vezetése alatt, úgyszintén a kereskedők köre, az állami, városi és vármegyei tisztviselők, a Kossuth Lajos Asztaltársaság, a Székek-társaság tagjai (...) Bogdán Artúr elnök vezetése alatt, az ünnepélyt rendező március 15-iki állandó bizottság (...). A menethez csatlakoztak kocsikon a Jótékony Nőegylet tagjai Kelemen Lajosné elnöknő vezetése mellett. A menet d. u 1/4 4 órakor ért ki a szépmezei honvédemlékhez, hol akkorra már nagy közönség gyűlt össze, s a szomszéd faluból is számosan jöttek be”³⁸.

Az ünnepi beszédet tartók az aradi 13 kivégzett tábornokról és az epresterői tömegsírban nyugvókról, mint Leonidaszokról, thermophülai hősookról emlékeztek meg. Ők lettek a székely szabadságért küzdő, önfeláldozó, inkább vérüket ontó, életüket adó hősök jövőbe mutató példaképei. Ezt hangsúlyozta 1906-ban Glass Ferenc, 1908-ban dr. Nagy Sándor, 1911-ben Péterfy Béla vagy 1909-ben Péter Lajos is.³⁹

Péter Lajos volt az egyetlen, aki 1909-ben szóba hozta a tisztii zendülést, és elítélte tettüket: „Hős Gyertyánffy Ferenc százados alussza itt örök álmát egy zászlóalj udvarhelyszéki vitéz honvéddel, és egy szakasz Vilmos-huszárral egyetemben. Itt e szent helyen véreztek el hazát és szabadságot éltetve, utolsó emberig! (...) S mindezt mi okozta? A rút visszavonás s a durva irigység – mondja a történetíró. A hős Gábor Áron szelleme midőn már elköltözött, Gál fővezért cserben hagyták alvezérei, s csakhogy nimbuszát elhomályosítsák, martalékul dobtak oda egy egész zászlóalj vitéz székelty a vad kozákoknak.

Ily szomorú tényt hirdet e szerény síremlék.

(...) Fájdalom rezgi át szívünket (...), hogy e szent hantok fölött csak egy ily szerény síremlék, s az is majdnem eldugva hirdeti a székely dicsőséget!

Nem ezt érdemlik ők!

(...) szent kötelességünk, hogy az áldott emlékükhöz méltó, impozáns, égbe nyúló oszlopot állítsunk...”⁴⁰

Beszédének megvolt a hatása. Egy új emlékoszlop állítására 1910-ben Bereczki János és Kolcza Gábor 20–20 koronát ajánlott fel. Vajna István bizottsági elnök saját költségén 248 korona 50 fillér költséggel körbekerítette a területet.⁴¹

38 Uo.

39 Beszédeiket lásd az említett Jegyzőkönyvben.

40 Jegyzőkönyv.

41 Uo.

A lendület lanyhult, 1912-ben és 1913-ban a kedvezőtlen időjárás miatt az Eprestatón az ünnepség elmaradt, csak a rendezőbizottság gondoskodott egy-egy koszorú elhelyezéséről az emlékoszlopnál.⁴²

1914-ben kitört az első világháború. Dr. Daday Vilmos bizottsági elnök szeptember 14-én a „*dúló háborúra hivatkozva*” azt a javaslatot tette, hogy az október 6-i ünnepélyt ne tartsák meg. Javaslatát elfogadták. Az évforduló napján csak ketten, Daday Vilmos és a bizottság jegyzője látogatta meg a szépmezői honvédemléket, és koszorúzott a sírnál.

Ettől kezdve, a háború ideje alatt – mint jegyzőkönyvezték – „*a szokásos módon, csendben*”, minden felhajtás nélkül, az 1848. március 15-i ünnepélyt rendező bizottság minden évben elhelyezte koszorúját a Szépmezőn. 1917-ben például Kelemen Lajos⁴³, 1918-ban dr. Kovásznai Gábor koszorúzta meg a bizottság nevében a Gyertyánffy-emlékművet.⁴⁴

A háború ideje alatt nem feledkeztek meg a tömegsír gondozásáról sem. Egy 1916-os jelentés szerint Mihály Ferenc menházi gondnok és felesége minden évben a hantot virágokkal ültette be.⁴⁵

Jött az impériumváltás. Trianon után már szó sem lehetett magyar vonatkozású emlékünnepről. A magyar állami mentelep, melynek területén a Gyertyánffy-emlék állott, Komáromba költözött. Helyébe a román hatóságok katonai lövőiskolát létesítettek. Többé már civil ember erre a területre nem léphetett. Ezért, mikor 1936-ban Váradi József és Bartalis Ferenc mártíroknak az Őrkő alatti vesztőhelyen lévő holttestjeit exhumálták, és a sepsiszentgyörgyi Vártemplomban temették el, szóba került, hogy „*az 584 egy sírba temetett 48-as honvédek csontjait is egy más nyughelyre helyezik*” át a Szépmezőről,⁴⁶ azonban erre sor nem kerülhetett.

A II. világháborút követően a területet és az épületeket a román katonaság vette át. A katonai vezetők 1957-ig túrték az emlékoszlopot, aztán minden engedély és beleegyezés nélkül Alexe ezredes parancsából lebontották, a honvéd hamvakat exhumálták. Mikor erről a sepsiszentgyörgyi múzeum igazgatója, dr. Székely Zoltán tudomást szerzett, a Rajoni Néptanács Műemlékvédő Bizottságának vezetőjéhez, Constantin Coltofeanuhoz fordult, és kivizsgálást kért az ügyben.⁴⁷ Coltofeanu a feljelentés kivizsgálását a Rajoni Néptanács titkárságának adminisztrációs osztályára bízta, ahonnan a múzeum december 28-án kapta meg a választ. „*A vasútállomás melletti laktanya területén levő 1848-as Gyertyánffy honvéd-emlékművet a katonaság önkényesen, más hatóság tudta nélkül bontotta le. A faragott kőből levő emlékművet ismeretlen helyre távolította el, a honvédhamvakat nem exhumálta. A városi néptanács, az ügyészség és a Sanepid tudtával az 1944. évben elesett, és oda eltemetett 3 honvéd hamvait exhumálták, az elesetteknek (!) a jelenlétében F. E. október 28-án...*”⁴⁸

---

42 Uo.

43 Uo., ő képviselte a sepsiszentgyörgyi Jótékony Nőegylet is.

44 *Székely Nép.* XXXVI. évf. 81. sz., 1918. október 9.

45 Jegyzőkönyv.

46 *Székely Újság.* XXIII. évf. 8. sz., 1936. február 16.

47 A Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum levele a Rajoni Néptanács Bizottságához. A SZNM tulajdonában. 275–1957. sz.

48 A városi néptanács válaszelevele 1957. dec. 28. A SZNM tulajdonában 2005/1/1957.

Ezzel a válaszlevéllel lezárult a háromszéki első negyvennyolcas honvédemlék sorsa. Idegen kézen tűnt el. Ügyét „elsimították” az elvtársak, mint azt a helyet is, ahol a tömegsír állott...

Az 1989-es rendszerváltás után az 1848–49-es szabadságharc közelgő 150. évfordulója kapcsán Kisgyörgy Benjámín 1998. február 11-én újságcikkben hívta fel a figyelmet arra, hogy a helybeli hegyivadász laktanya területén elásott Gyertyánffy-emlékkövet jó lenne felkutatni, kiásni, és beazonosítva a tömegsír helyét újból felállítani: „Az eltüntetett sírról korabeli felvételt őriz a Székely Nemzeti Múzeum fotótékája, s a még ma is élő számos szemtanúval, hiszen a negyvenes évek elején a sírt még lehetett gondozni, azonosítható a sírhalom. Emlékjelhagyásként a helyi önkormányzat nevezzen el egy utcát is Gyertyánffy Ferencről (...) Gondolom, eljött az idő a jeltelenül porladó honvédcsontok újramegjelölésére.”⁴⁹

Javaslatát testet öltött, Rab Sándor Mikós tanár kezdeményezésére 1999. július 5-én, ha nem is az eredeti helyén, de ugyancsak az Eprestatőn, az Állomás negyedi 6-os számú iskola előtt az emlékkő hasonmását újra felállították. Az emlékoszlopot Keresztes Zoltán mikóújfalusi kőfaragó mester faragta.

A leleplezésen képviseltette magát és koszorúzott a városháza, a Volt Politikai Foglyok Megyei Szervezete, a városi RMDSZ, a Székely Nemzeti Múzeum, a Tamási Áron Színház és a helybeli egyházak képviselői. Gazda Zoltán felolvasta Kisgyörgy Benjámín eprestatői csatát felelevenítő, *Az utolsó emberig*⁵⁰c. írását. Albert Álmos polgármester köszönőbeszédet mondott, Kovács István unitárius lelkész pedig imájában áldást kért az újra felállított emlékjelre. A koszorúzás ideje alatt Szántó Anikó és Simó Szabolcs, a Művészeti Líceum diákjai Bach- és Mozart-műveket játszottak.⁵¹ Az iskolás gyermekek mezei virágokkal sorakoztak fel. Ők a csataterőről gyűjtötték össze csokraikat, hiszen akkor Sepsiszentgyörgy határa egészében csatater volt...⁵²

A múlt század elején kialakult szokástól eltérően 2000 óta március 15-én helyezik el a megemlékezés koszorúját, és róják le a kegyeletüket a tisztelettevők az újra felállított Gyertyánffy honvédemlék oszlopánál.

49 Kisgyörgy Benjámín: *Városom, Sepsiszentgyörgy*. Sepsiszentgyörgy, 2004, 7.

50 Kisgyörgy Benjámín: *Az utolsó emberig. 150 éve volt a szépmezői csata*. Háromszék. 1999. július 3.

51 Benkő Levente: *Helyére került még egy kő*. Háromszék. 1999. július 6.

52 Tompa Ernő: *Az emlékmű a helyére került*. Csernátoni Füzetek, 2001. február 27.

1999. július 5.
A régi emlékoszlop mintájára felállított új epresterői emlékmű avatóünnepsége